

NYUGAT - PANNONIA ROMÁN STILUSÚ ÉPÜLETEI

(Ilona Valter: Romanische sacralbauten Westpannoniens
Eisenstadt 1985. 304. old. ed. Roetzer)

Valter Ilona „Nyugat-Pannónia román stílusú egyházi épületei” című könyve 1985-ben jelent meg német nyelven az ausztriai Eisenstadtban.

A mű két nagyobb részből áll: az elsőben a vizsgált kor földrajzi, történelmi, társadalmi, építéstörténeti, egyházi jellemzőit foglalja össze, míg a második rész a tanulmányozott terület helységekben található egyházi építmények katalógusát tartalmazza.

A szerző az államalapítástól az 1332-37-es pápai tizedjegyzékig terjedő korszakot vizsgálja. A kutatási terület Nyugat-Pannónia, azaz a Keleti-Alpok nyúlványaitól a Balatonig terjedő vidék: a mai Burgenland, a középkori Moson, Sopron, Vas, Zala megye és Győr megyének a Rábától nyugatra eső területe, valamint Prekmurje, a Mura és a mai jugoszláv határ közötti rész. A középkorban ez a terület a győri (Moson, Sopron és Vas megye), a veszprémi (Zala megye egy része) és a zágrábi (Zala megye másik része) egyházmegye foglalta magában. A nagyrészt a győri egyházmegyébe tartozó Nyugat-Pannónia a határvédelemben töltött be fontos politikai és stratégiai feladatot. A vidék nagy része királyi várbirtokokhoz tartozott, de létezett egyházi és világi földbirtok is. A nemzetségek részben idegen, részben magyar eredetűek voltak.

A vizsgált korszakban a négy határmegye 362 helységében 406 templomot ismerünk, többségüket azonban csak írásos emlékek alapján. Mindössze 167 román templom, falmaradvány és szobor maradt ránk. Érdekes eredményre vezet a templomépítetők társadalmi és jogi helyzetének vizsgálata. A 11. századból a püspöki és a főesperesi templomok mellett csak két olyan kolostor és hét olyan falusi templom ismeretes, melyek királyi alapításúak. A 12. században nő meg a világiak szerepe a templom- és a kolostorépítésben, s kifejezetten megnő a nemzetségi templomok száma. Volt közöttük bencés és ciszterci apátság, valamint premontrei és ágostonos prépostságok. A falusi templomokat is a király, az egyházmegye vagy a helyi nemesség építtette. Ezekről keveset tudunk. Összesen 15-öt ismerünk közülük, melyek többnyire királyi várföldeken álltak. A 13. század elejétől 1241/42-ig további 9 nemzetségi alapítású kolostor építését regisztrálhatjuk. Ebben az időben a kegyúri jog kiteljesedésével párhuzamosan mint új építető réteg, a kis- és középnemesség jelentkezik. A század közepén a nemzetségi kolostorok jelentősége csökken, ez a kolduló rendek (ferencesek, domonkosok) terjedésével függ össze. A más-más században, különböző megbízók által épített egyházak bizonyos jellegzetességekkel bírnak. A nemzetségek fontos reprezentatív intézményüket gazdagon díszítették, kolostoraik jellemzője a nyugati tornyokkal kombinált emporium. Az ispáni székhelyeken többnyire két templom állt, az egyik a vár körül kialakult település plébániatemploma, a másik pedig a püspököt képviselő főesperes egyháza. A falusi templomok egyhajósak. Az ívelt szentély a keleti részhez csatlakozik, az apszis kör alakú, alacsonyabb a hajónál. A hajó déli falán általában három részsűs ablak található, az apszisfalon pedig kettő. A bejárat délen és nyugaton lehet. Sekrestye ebben az időben még nincs. Az egyenes szentélyzáródás csak a 12. században terjedt el, viszont a 13. század közepétől megjelennek a sokszögű apszisok. A templomokat a 11. században leginkább fából építették, de a kőbányák közelében kváderkővet vagy terméskövet is használtak. A kváderkőből épített templomokat általában a szentélyhez vagy a keleti oldalhoz csatolt toronnyal látták el (12. század). Terméskő felhasználásával körtemplomokat (13. század), csontházakat és kerek apszisú

csarnoktemplomokat építettek. Legkönnyebben a téglából készült kerek apszisú csarnoktemplomok datálhatók. 54 ilyen későromán templom maradt fenn. Ezeket kb. 1230 és 1250/60 között építették. Hajójukhoz félkör alakú apszis csatlakozott, a párkány és a lábazat téglából készült, a torony a nyugati oldalon található. Érdekes stílustörténeti jelenség, hogy a 13. század elején 20-25 éven át befolyással volt az udvari művészetre a francia mintájú gót stílus. A vizsgált területen viszont a meghatározó stílusirányzat mind művészi, mind technológiai újdonsággal jelentkező későromán volt. Jellemző a falifülke, s egyáltalán a stíuselemek nagy variációs lehetősége. A szerző szerint a nagy nemzeti monostoroknak nem volt befolyásuk a falusi templomok stílusára. Az utóbbiak építésénél inkább a területi hagyományok játszottak szerepet.

A könyv első részének érdekessége a 347 összegyűjtött patrocínium vizsgálata. A patrónus megválasztásánál döntő volt az egyházmegye szerepe, mivel a templomok építéséhez püspöki engedély kellett. A leggyakoribb védőszent Mária, Magyarország patrónája. Őt követi Szent Márton és György. A középkorban kialakult sorrendet csak a templomok barokk átépítése változtatta meg.

Valter Ilona könyvének második része egy katalógus, amely az egyházas helységeket alfabetikus sorrendben a mai nevük alatt hozza. Összeállításánál írásos, régészeti és építéstörténeti adatokat vett figyelembe a szerző. Egy-egy címszó tájékoztat a helység földrajzi elhelyezkedéséről, a név korábbi; német ill. magyar változatáról, a középkori megyei és egyházmegyei hovatartozásáról. Adatok találhatóak a templom pontos helyéről, védőszentjéről és az oklevelekben való előfordulásukról. Külön leírás olvasható a román stílusú részekről, ezek datálásáról. Az osztrák területek feldolgozásánál igénybe vette a szerző Friedrich Berg, a szlavóniai helységek jellemzésénél pedig Marijan Zadnikar segítségét.

Dicséretet érdemelnek az eligazodást könnyítő térképek, a vizsgált egyházmegyék püspökei névsorának összeállítása, a templomépítők társadalmi tagozódását mutató táblázat, a katalógust kiegészítő fotók és alaprajzok, s végül a könyv gyönyörű kivitelezése.

NÉMETH GABRIELLA